

**МЕРЗІМДІ БАСПАСӨЗ
ТІЛІНІҢ ЗЕРТТЕЛУІ**

Өтегенова А.Ғ.

Магистрант

Ш.Есенов атындағы Каспий технологиялар
және инжиниринг университеті

Қазақстан, Ақтау қ.

e-mail: altingul_97@bk.ru

Қамарова Н.С.

Ш.Есенов атындағы Каспий технологиялар
және инжиниринг университеті

Қазақстан, Ақтау қ.

e-mail: nagbdu@mail.ru

Аңдатпа. Бұл мақалада баспасөз тілін зерттеуге арналған қазақ тіліндегі еңбектерге шолу жасалады. Бұл – тың тақырып. Әрине, баспасөз тіліне арналған ғылыми еңбектер жазылып келеді. Бірақ оларды сипаттау, зерделеу аздық етеді. Осы орайда бұл шағын мақалада газет лексикасын, яғни, баспасөз тілін зерттеген алғашқы ғылыми еңбектер зерделенеді, таразыланып, сараланады. Осы еңбекте ғалымдар Н.Қарашева, С.Исаев, А.Алдашева, Б.Әбілқасымов, Б.Момынова, Ш.Мажитаева, Г.Жұмашева және т.б. ғалымдардың зерттеу еңбектеріндегі баспасөз тілі қалай зерттелгені талданады.

Баспасөз тілі жазба тіл екендігі сөз болып, тілімізге енген жаңа сөздер сөздік құрамға баспасөз арқылы еніп отырғандығы айтылады. Осы күні өзіміз қолданып жүрген, әдеби тілімізден берік орын алған тілдік құбылыстардың біршамасы мерзімді баспасөз тілінде қолданылып, уақыт өте келе тілімізде қалыптасып, нормаланып, әдеби тілге енгені ғылыми түрде дәлелденеді.

Қазақ халқының барлық сөз байлығы газеттер арқылы сақталып бізге жетіп отырғаны байыпталады. Мәселен, ХХ ғасыр басындағы «Қазақ» газетінің беттерінен бүгінгі әдеби тіліміздің даму деңгейін танып-таразылай алатындығымыздың өзі көп нәрсені аңғартады. Әсіресе әдеби тіліміздің даму жүйесіндегі лексикалық және грамматикалық ерекшеліктерді бүгінгі әдеби тілдегі ерекшеліктермен салыстыра отырып қарауға болатыны сипатталады. Осы арқылы бүгінгі әдеби тіліміздің дамуында қандай өзгерістердің болғанын да анық байқаймыз.

Түйінді сөздер: Қазақ баспасөзі, мерзімді баспасөз, баспасөз тілі, лексикалық және грамматикалық ерекшеліктер, әдеби тіл.

Мәдениеттің ең маңызды жансерігі жазу арқылы өркениет жеңісі саналатын газет – халықтың рухани мәдени өмірінің айнымас бөлшегі. Газеттің жалпы адамзат тарихы мен жекелеген халықтар мәдениетінде алатын орны айрықша маңызды. Сондықтан, қазақ тіл білімінде газет лексикасы назардан тыс қалған емес. Лингвист ғалымдар арасында қазақ баспасөзінің тілі жөнінде ашып арнайы зерттеу еңбек жазған Н.Қарашева болды. Ол өз зерттеу жұмысында «Айқап» журналы тілінің грамматикалық ерекшеліктерін жан-жақты қарастырған.

Баспасөз тілін зерттеуге арналған екінші еңбек – Б.Әбілқасымовтың кандидаттық диссертациясы. Әдеби тілді зерттеуге байланысты жазылған ғылыми ізденістер қатарына қосылған бұл сүбелі еңбекте газет тілінің фонетикалық-орфографиялық және лексикалық, грамматикалық ерекшеліктері барынша жан-жақты қамтылып талданған. Кейінгі аталған диссертациялық еңбек жеке кітап болып жарық көрді.

Газет тілі С.Исаев зерттеулерінің де нысаны болды. Көрнекті тіл ғалымын зерттеулерінде ХХ ғасырдың жиырмасыншы жылдарындағы мерзімді баспасөз тілі грамматикалық тұрғыдан және жанрлық-стилистикалық ерекшеліктері ашыла отырып талданады, сонымен қатар тіл мәдениеті мәселелері қамтылды.

Сонымен қатар, А.Алдашева «Қазақ лексикасындағы жаңа қолданыстар» атты кандидаттық диссертациясында 1970-1990 жылдар аралығындағы мерзімді басылымдар тіліндегі жаңа қолданыстарға шолу жасайды. Жекелеген газет тілі бойынша «Қазақ» газетіндегі қоғамдық-саяси лексиканы жүйеге келтірген Б.Момынованың зерттеу еңбегі бар. Ал О.Бүркіттің «Қазақ әдеби тілінің публицистикасы» атты кандидаттық диссертациясы осы ізденістердің қатарын толықтыра түсті. Әрине, аталған еңбектерден өзге көптеген ғылыми мақалалар арқауы да газет тілі болғанын ескере кеткен жөн.

Ғалым-зерттеуші Б.Әбілқасымов алғашқы қазақ газеттерінің шығуы жөнінде әңгіме қозғай келіп: «Жоғарғы орталықтардың қазақ даласына арасына елдің табиғаты, тұрмысы, ауылшаруашылық жайы (мал шаруашылығы, егіншілік, айырбас сауда т.б.) туралы хабарларды таратуға» [1, 15] міндетті болғанын айтып кетеді. Шын мәнінде олардың көздегені – үкімет жарлықтарын ана тілінде тарату арқылы сөзсіз орындауларды қамтамасыз ету, қазақтың артта қалған патриархалды шаруашылығын біраз ілгері көтеріп, оны патша үкіметінің шикізат жөніндегі қажетін өтейтін дәрежеге жеткізу, сондай-ақ қазақтың өз тілін дамыта отырып сол кездің өзінде патша үкіметінің орындастыру саясатына зиянын тигізе бастаған шағатай, түрік, татар тілдерінің ықпалына қарсы күресу болды. Сөйтіп өзінің отаршылдық саясатын оңай әрі көркейте беру мақсатын ұстады. Мысалы, «Дала уаләятінің газеті» екі бөлімнен (ресми және ресми емес) тұрды. «Бұйрықтар жазылатын бөлігінде» патша үкіметінің жергілікті қазақтарға қатысты бұйрық-жарлықтары аударылып басылып отырды, ал «Бұйрықтан басқа сөздер жазылатын бөлігінде»: ел басқару, егіншілікті өркендету, отырықшылыққа көшу, мал тұқымын асылдандыру, сауда хабары, мәдениетке баулу (мектеп ашу, дәрігерлік жәрдемді кеңейту, әдебиетті, қазақтың ана тілін дамыту) мәселелері көтерілді».

Қазақтың мерзімді баспасөз тілі бірден дүнеге келіп, қалыптаса салған жоқ. Мерзімді басылымдар тілінің пайда болуы қазақ тілінде газет, журналдардың алғаш жарық көруімен байланысты болса да, одан бұрынғы және сол уақыттағы жазба тіл, жалпыхалықтық тілдің нормаларынан ауытқып кете қоймайды. ХІХ ғасырдың аяғы мен ХХ ғасырдың басындағы мерзімді баспасөз тілінде замануи тұрғыдан қарағанда жалпы әдеби нормаға жатпайтын кітаби тіл элементтері мен ауызекі сөйлеу тіліне тән болып келетін элизиялық құбылыстардың белгілі дәрежеде орын алып келуі кездейсоқ емес (мысалы, бара алмады – баралмады).

Баспасөз тілі – жазба тіл, тілімізге енген жаңа сөздер сөздік құрамға баспасөз арқылы еніп отырады. Осы күні өзіміз қолданып жүрген, әдеби тілімізден берік орын алған тілдік құбылыстардың біршамасы мерзімді баспасөз тілінде қолданылып, уақыт өте келе тілімізде қалыптасып, нормаланып, әдеби тілге енді [2, 24]. Қазақ халқының барлық сөз байлығы газеттер арқылы сақталып бізге жетіп отырды. Ендеше ХХ ғасыр басындағы «Қазақ» газетінің беттерінен бүгінгі әдеби тіліміздің даму деңгейін танып-таразылай аламыз. Әсіресе әдеби тіліміздің даму жүйесіндегі лексикалық және грамматикалық ерекшеліктерді бүгінгі әдеби тілдегі ерекшеліктермен салыстыра отырып, әдеби тіліміздің дамуында қандай өзгерістердің болғанын білеміз. Профессор С.Исаев: «Демек, мерзімді баспасөз тілінің әдеби тілмен байланысын сөз еткенде, алғашқысының дайын құрылыс материалдарын ғана пайдаланып отыратын енжар құбылыс емес екендігін, сонымен қатар берері де бар, әдеби тілге түрліше әсер етіп отыратын құбылыс екенін ескерусіз қалдыруға болмайды. Тілдегі өзгерістер, сөздік құрамға жаңа сөздердің енуі күнделікті сөз қолданудан туып отырады. Бірақ ол жаңалықтар жеке бір адамның қолдануынан бірден әдеби тілге сіңісіп кете бермейді. Ол сөз әдеби тілге сіңіп кету үшін белгілі бір уақыт тілдік қолданыста болып, одан тұрақты орын алуы керек. Осындай сыннан өткеннен кейін ғана ол адамдар арасындағы қарым-қатынаста күнделікті пайдаланыла жүріп, біртіндеп жаңалық болудан

қалады. Бұл процесс қоғам дамуының барлық сатыларында жүріп жатады. Өйткені қоғам дамуымен бірге тіл де дамып отырады» [3, 439], - деп белгілі бір сөздердің әдеби тіл қатарынан орын алу жайын сөз етеді.

Жалпы тілімізде баспасөздің қазақ әдеби тілінің даму деңгейін саралауға байланысты Б.Әбілқасымов, С.Исаев, Н.Қарашева, Б.Момынова, Ш.Мажитаева, Г.Жұмашева т.б. ғалымдардың зерттеу еңбектері жарияланды.

Жалпы қазақ газеттерінде жарияланған материалдардың маңызы мен мәнін ескере отырып, газеттің қоғамдық өмірде алатын орны мен қызметін үш бағытта топтастыруға болады:

- қазақ газеттерінің халық санасын ояту үшін атқарған ағартушылық қызметі;
- ақпарат жеткізу мен үгіт-насихат жүргізу бағытындағы қызметі;
- әдеби тілді, сөздік қорды сан және сапалық жағынан толықтырудағы, байытудағы қызметі; [4, 39].

Газеттің ағартушылық бағыттағы қызметінің басты алар тұсы – алғашқы газеттерінің ашыққан тұсы – «Қазақ» газетінің уақытымен тұстас келеді. «Газет – халыққа білім таратушы. Олай деліміз, газеттен жұрт естімегенін естіп, білмегенін біліп, бірте-бірте білімі молайып, зейіні өсіп, пікірі ашылып, парасаты жетікпекші» [5], - дейді И.П.Лысакова «Тип газеты и стиль публицистики» атты еңбегінде. Ағартушылық бағыттағы қызметке 1913 жылдардан бастап жариялана бастаған Ахмет Байтұрсынұлының оқу жайындағы мақалаларын жатқызуға болады. Тек Ахаң емес, жалпы сол тұстағы ағартушылық қызмет атқару сол кездегі әрбір оқыған азаматтың парызы, әрбір жарық көріп жатқан кітап пен мерзімді басылымдардың қай-қайсысының болмасын төл міндеті сынды еді. Газет арқылы бұл қызметті мыңдаған адамға, қалың бұқара қауымға көрсету мүмкіндігі туды. Қазақтағы оқу-білім, халық ағарту саласына қатысты атаулардың басты ерекшелігі – тілімізге ертеден еніп, әбден қалыптасып кеткен арабизмдер мен қатар орысша атаулардың да жарыса қолданылуы. Бұлай болуы заңды да. Өйткені, сол кезде қазақ даласында оқудың, оқытудың екі түрі бар еді. Бірі – діни, ескіше, екіншісі – қазақша оқу, мектеп, гимназия жүйесі еді. Осы екі саланың бір ізге түсіп қалған терминдеріне қоса газет тұтқасын ұстаған А.Байтұрсынұлы сынды ағартушылар қазақтың төл сөздерін көптеп енгізіп отырған. А.Байтұрсынұлының ағартушылық қызметінің нәтижесі М.Дулатов, М.Әуезов, С.Сейфуллин, Ж.Аймауытов, М.Жұмабаев сынды ұлт зиялыларының тәрбиеленуі арқылы анық көрінеді.

Газет тек ақпарат жеткізудің көзі ғана емес, ол өзі жеткізіп отырған ақпаратына қалың оқырманды, көпшіліктің көзін жеткізу мен сол алға қойған мақсаты бағытында тәрбиелеу жүгін де қоса ала жүреді. Осыған байланысты баспасөз ұйымдастырушы, насихатшы, ұжымдық үгітші қызметтерін атқара алады. Газеттің сан қырлы қызметін дөп басып, дәл таныған. А.Байтұрсынұлы кезінде «газета – халықтың көзі, құлағы, һәм үні» екенін мерзімді басылымдар қызметінің сан қырын танып барып айтқаны ақиқат. Б.Әбілқасымов өз еңбегінде «...Осы газеттерде бәрі жұртқа мәлім болмақ үшін генерал губернатордың әр түрлі бұйрығы жазылар және Ташкентте уа өзге шаһарларда болған әр түрлі сөздер уа хабарлар жазылар» [1, 28], - деп газеттің қызметі жайлы атап өтеді.

Газеттің ақпарат жеткізуші, үгіт-насихат саласындағы қызметі тағы да А.Байтұрсынұлы есімімен байланысты. «Газет – халықтың көзі, құлағы һәм тілі. Адамға көз, құлақ, тіл қандай керек болса, халыққа газета сондай керек. Газеті жоқ жұрт, басқа газеті бар жұрттардың қасында құлағы жоқ керең, тілі жоқ мылқау, көзі жоқ соқыр сықылдын», - деуі газеттің әлеуметтік-қоғамдық өмір саласындағы алатын орнын, қызметін нақты бағалаудан туындаған.

Жалпы газет атаулыға тән төл ерекшелік осы үгіт-насихат қызметін атқару барысында салмақтанады. Сондықтан да болар әр жылдары жарық көрген басылымдар – еліміз тарихының әр күні, айы мен жылының жылнамасы іспетті. Сонымен қатар, газеттер үгіт-насихат жүргізу арқылы, яғни төл функциясын іске асыру барысында тілдің әр кездегі күй-қалынан да хабардар етеді. Сондықтан да газет насихаттаушы, үгіт жүргізуші, ақпарат жеткізуші ғана емес, тілдің диахрондық күйінен де хабар беретін құрал. «Белгілі бір кезеңде

белгілі бір тілдегі жеке сөздердің, мейлі олар белгілі бір сөз табына жатсын, даму бағыты сол тілді жалпы алғандағы түгел сөздік құрамының даму бағытын айқындай алады» [6, 68], - деген Р.А.Будагов сөзі әр жылдары, жылдардағы мерзімді басылымдар тілінің сөздік құрамы тілдің диалектикалық дамуының бір көрінісі бола алатындығын байқатса керек. Қорыта айтқанда, газет – халықтың рухани, мәдени-саяси өмірінен ақпарат беретін, сол ақпаратты өз бойында жинақтаушы, сақтаушы ғана емес, тіл дамуынан, оның диалектикасынан нақты хабардар ететін де аса қуатты құрал болып табылады.

Әлеуметтік-мәдени даму процесін ғалымдар тікелей ақпарат алмасу құралдарының өзгеруімен байланыстырады. Мұндағы ақпарат құралдары дегеніміз – ғылым, тіл, компьютер, теледидар, баспасөз т.б. Канадалық ғалым М.Маклюэннің «Мәселенің бәрі – ақпарат құралдарында!» деген тезисін мысалға келтіруге болады. Ол адамзаттың дамуындағы қарым-қатынасты үшке бөледі: біріншісі - тас дәуіріндегі жабайылық кезеңі. Мұнда адамдардың қарым-қатынас құралы – ауызекі сөз, тіл болған. Екіншісі - жазу-сызудың пайда болуы, яғни баспа ісінің дүниеге келуі. Ал, үшіншісі аудио-визуальды кеңістік кезеңі – телефонды, телеграфты, компьютерді, радионы және басқа ғылыми-техникалық прогресс жетістіктерінің пайда болуы. Бұл кезеңде ғалым адамдар ойланудан қалады дейді. Ал, тілдің коммуникация құралына айналған кезеңі адамдардың бір-бірімен қатынаста болуы, үнемі байланыста болатын кезеңі жоғарыда ата өткен екінші кезеңге сай келеді. Тіл – сананың, ойдың құралы ғана емес, тіл – адам болмысының ең негізгі тәсілі. Сондықтан да тілдің мәніне көзқарас ХІХ ғасырдың 60-жылдарынан бастап өзгере бастады. Тіл – тек денотативті (белгілі, сигналдық) коммуникация құралы ғана емес, сонымен бірге коннотативті (әлеуметтік-мәдени, идеологиялық мәні бар) құрал екендігі анықталды. Демек, тілдің астарында сол тілде сөйлейтін халықтың тарихы, өмір тіршілігі, шаруашылығы мен мәдениеті жатыр.

Мәдениет, ғылым, қоғам қайраткерлері қазақтың ұлттық әдеби тілінің жетіліп, дамуына зор үлес қосты. А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, І.Кеңесбаев, М.Балақаев сияқты ғалымдардың еңбектерінен қазақ сөз мәдениетінің қалыптасу және дамуы жайлы ақпараттарды аламыз.

Қоғам өміріндегі әдеби тілдің ауызша және жазбаша түрінің қызметінің өрістей түсуі «сөз мәдениеті» деген ғылыми-теориялық пәнді өмірге әкелді. Қазақ әдеби тіліндегі сөз мәдениеті мәселесін көтерген М.Томанов, Е.Жанпейісов, М.Балақаев, Р.Сыздықова, т.б. болды. Бұл ғалымдардың еңбектері әдеби тілдің дәстүрлі нормалары жайлы бұрынғы қалыптасқан пікірлерге жаңа ғылыми тұжырымдар қосты.

А. Байтұрсынұлының «көргені көп көсемдері, оқығаны көп адамдары халықтың алдына түсіп, жол көрсетіп, жөн сілтеп, басшылық айтып отырады» деп баға берген баспасөз тілі қазіргі кезде «газет лексикасы» деп аталады. Бұл мәселе тіл білімінде ғылым ретінде өз орнын ала білді.

Газет лексикасын, яғни, баспасөзін тілін зерттеген алғашқы ғылыми еңбектердің біріне Н.Қарашеваның зерттеу жұмысын жатқызуға болды. Бұл зерттеуінде ғалым «Айқап» журналының тіліне талдау жасап, ондағы грамматикалық ерекшеліктерге тоқталып өтеді. Ал Б. Әбілқасымов болса, газет тіліне әдеби тіл нормасы тұрғысынан алғаш рет зерттеу жұмысын жүргізеді.

Ғалым С.Исаев газет тілін жанрлық-стистикалық тұрғысынан зерттесе, ал А.Алдашева, Қ.Қадырқұловтар баспасөз тіліндегі жаңа қолданыстарға зерттеу жұмысын жүргізді. Газет лексикасын жүйеге түсіріп, оның әдеби тілді дамытудағы рөлі Б.Момынованың еңбектерінде талданып өтті. Ал, О.Бүркітов өзінің зерттеу жұмысында қазақ әдеби тілі стильдерінің бірі – публицистикалық стильге тоқталды.

Публицистикалық жанрда дүниеге келген шығармалар қарым-қатынас түрінде көп таралған және ол атқаратын міндеттердің әркелкілігіне орай, күрделі құбылыстардың бірі болып саналады. Сонымен қатар, газет тілінде журналистің ойы көркем түрде жеткізіледі де, осы тұста газеттің өзіндік стандарты мен штампы экспрессиямен тоғысады. Зерттеуші ғалымдар мұндай тоғысуды газетте «ойды нақты жеткізудің стильдік принципі» дейді

(Б.Г.Костомаров). Тағы бір айта кететін нәрсе, публицистикалық стильде жазылған шығармаларға императивтік (үстемдік) тән, өйткені ол көпшіліктің назарын аудару мақсатында жазылады [7, 94].

А.Алдашева, Б.Момынова, О.Бүркітов, Г.Смағұлова сияқты ғалымдар газеттегі көркемдеулерді, яғни экспрессивті функцияны «Бағалауыш лексика» деп атайды. Б.Момынова бағалаушы субъектінің (коннотациялық объект) танымдық, баға берушілік және прагматикалық іс-әрекетпен байланысты квалификативті үш түрлі қызмет атқаратынын көрсетеді.

Газет күнделікті өмірдегі оқиғаларды баяндап, оларға пікір білдіретін болғандықтан, оның лексикасы сол оқиғаны айқын әрі әсерлі етіп жеткізетіндей болу керек. Газет тілінің оқырманды тәнті ететін көркемдігі мен ой-тұжырымының нақтылығы оны басқа стильдегі жанрлардан ерекшелендіреді. Әрбір журналист сондықтан элеуметтік шындықты терең түсіне отырып, шұғыл ойлауға, ой-тұжырымын да жылдам жасап, халыққа әсерлі жеткізуге міндетті.

Газет лексикасында тағы бір көңіл аударатын мәселе – журналисттік еркіндіктің болуы. Газет тілін қаншалықты стандартты болса да, газет бетінде жарық көрген материалдар тартымды әрі әсерлі болуы тиіс. Осы пікірге қосыла отыра журналисттерге өте қарапайым және ауызекі тілде мақала жазуға болады деген сөз емес, керісінше, қарапайым күнделікті қолданатын сөздерді пайдаланса да, баспасөз тілінің талабынан (деректілік, ақпараттық сипат) алыстамауы керек. Қандай жағдай болмасын қоғамда орын алып жатқан жағдайларды немесе мәселелерді қозғап, сол мәселелердің шешілуіне ат салысу әрбір журналисттің басты мақсаты [8, 9].

Баспасөз тілі – жазба тіл, тілімізге енген жаңа сөздер сөздік құрамға баспасөз арқылы еніп отырады. Осы күні өзіміз қолданып жүрген, әдеби тілімізден берік орын алған тілдік құбылыстардың біршамасы мерзімді баспасөз тілінде қолданылып, уақыт өте келе тілімізде қалыптасып, нормаланып, әдеби тілге енді [2, 24]. Қазақ халқының барлық сөз байлығы газеттер арқылы сақталып бізге жетіп отырды. Ендеше ХХ ғасыр басындағы «Қазақ» газетінің беттерінен бүгінгі әдеби тіліміздің даму деңгейін танып-таразылай аламыз. Әсіресе әдеби тіліміздің даму жүйесіндегі лексикалық және грамматикалық ерекшеліктерді бүгінгі әдеби тілдегі ерекшеліктермен салыстыра отырып, әдеби тіліміздің дамуында қандай өзгерістердің болғанын білеміз. Профессор С.Исаев: «Демек, мерзімді баспасөз тілінің әдеби тілмен байланысын сөз еткенде, алғашқысының дайын құрылыс материалдарын ғана пайдаланып отыратын енжар құбылыс емес екендігін, сонымен қатар берері де бар, әдеби тілге түрліше әсер етіп отыратын құбылыс екенін ескерусіз қалдыруға болмайды. Тілдегі өзгерістер, сөздік құрамға жаңа сөздердің енуі күнделікті сөз қолданудан туып отырады. Бірақ ол жаңалықтар жеке бір адамның қолдануынан бірден әдеби тілге сіңісіп кете бермейді. Ол сөз әдеби тілге сіңіп кету үшін белгілі бір уақыт тілдік қолданыста болып, одан тұрақты орын алуы керек. Осындай сыннан өткеннен кейін ғана ол адамдар арасындағы қарым-қатынаста күнделікті пайдаланыла жүріп, біртіндеп жаңалық болудан қалады. Бұл процесс қоғам дамуының барлық сатыларында жүріп жатады. Өйткені қоғам дамуымен бірге тіл де дамып отырады» [3, 439] - деп белгілі бір сөздердің әдеби тіл қатарынан орын алу жайын сөз етеді.

Баспасөз тілі – жазба тіл, тілімізге енген жаңа сөздер сөздік құрамға баспасөз арқылы еніп отырады. Осы күні өзіміз қолданып жүрген, әдеби тілімізден берік орын алған тілдік құбылыстардың біршамасы мерзімді баспасөз тілінде қолданылып, уақыт өте келе тілімізде қалыптасып, нормаланып, әдеби тілге енді [2, 24]. Қазақ халқының барлық сөз байлығы газеттер арқылы сақталып бізге жетіп отырды. Ендеше ХХ ғасыр басындағы «Қазақ» газетінің беттерінен бүгінгі әдеби тіліміздің даму деңгейін танып-таразылай аламыз. Қазақтың мерзімді баспасөзі өткен ғасырдың 50-жылдарынан бері зерттеліп келеді. Мерзімді баспасөз халыққа ақпарат тарату, үгіт-насихат жүргізу сияқты қызметтер атқарады. Алғашқы жарық көрген қазақ газеті «Түркістан уалаяты». Одан кейін ресми және

бейресми түрде көптеген газеттер шыға бастады. Қазіргі таңда жүзден аса газеттер бар. Уақыт өте келе баспасөз тілі өзгерістерге ұшырап отырған.

Қорыта айтқанда әдеби тіліміздің даму жүйесіндегі лексикалық және грамматикалық ерекшеліктерді бүгінгі әдеби тілдегі ерекшеліктермен салыстыра отырып, әдеби тіліміздің дамуында қандай өзгерістердің болғанын таразылай аламыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Әбілқасымов Б. Алғашқы қазақ газеттерінің тілі.– Алматы:Ғылым, 1971.–184 б.
2. Исаев С. Қазақтың мерзімді баспасөз тілі. – Алматы, 2002. – 234 б.
3. Исаев С. Қазақ тіл білімінің мәселелері / Құраст.: ф.ғ.д. Ғ.Әнес және проф. Алматы, 2010. – 234 б.
4. Момынова Б. Газет лексикасы жүйесі мен құрылымы. – Алматы: «Арыс», 2003. – 228 б.
5. Лысакова И.П. Тип газеты и стиль публицистики. Ленинград, 1989. – 234 б.
6. Будагов А.Р. Проблемы **развития языка**. – Москва, 1934. – 234 б.
7. Мажитаева Ш. XX ғасыр басындағы қазақ әдеби тілі: Оқу құралы. – 2-бас., өзгертілген. – Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2007. – 234 б.
8. Бүркітов О. Қазақ әдеби тілінің публицистикалық стилі. – Алматы: 1996. – 25 б.

ИЗУЧЕНИЕ ЯЗЫКА ПЕРИОДИЧЕСКОЙ ПЕЧАТИ

Утегенова А.Г. - Каспийский университет технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова, Актау, Казахстан, e-mail: altingul_97@bk.ru.

Камарова Н.С. - Каспийский университет технологий и инжиниринга им. Ш. Есенова, Казахстан, г.Актау, e-mail: nagbdu@mail.ru.

Аннотация. В данной статье представлен обзор трудов на казахском языке, посвященных изучению языка прессы. Это-новая тема. Конечно, научные труды, посвященные языку прессы, уже написаны. Но их описания, изучения мало. В этой небольшой статье изучаются и взвешиваются первые научные труды, изучавшие газетную лексику, то есть язык печати.

В этом труде ученые Н. Карашевой, С.Исаева, А.Алдашевой, Б.Абылкасымова, Б.Момыновой, Ш.Мажитаевой, Г.Жумашевой и др. в исследовательских работах анализируется, как изучался язык печати.

Речь идет о том, что язык прессы является письменным языком, а новые слова, вошедшие в наш язык, проникают в словарный состав через прессу. Научно доказано, что некоторые из языковых явлений, которые мы употребляем в этот день, прочно закрепились в нашем литературном языке, были использованы в периодической печати, со временем сформировались, нормировались и вошли в литературный язык.

Важно, что все богатство казахского народа сохраняется через газеты и доходит до нас. Так, на страницах газеты «Қазақ» начала XX века многое говорит о том, что мы можем оценить уровень развития современного литературного языка.

Особенно характерно, что лексико-грамматические особенности в системе развития нашего литературного языка можно рассматривать, сравнивая их со спецификой современного литературного языка. Тем самым мы наглядно видим, какие изменения произошли в развитии нашего литературного языка сегодня.

Ключевые слова: Казахская пресса, периодика, язык печати, лексические и грамматические особенности, литературный язык

LEARNING THE LANGUAGE OF PERIODICALS

Utegenova A.G. Sh.Yessenov Caspian University of Technologies and Engineering, Aktau, Kazakhstan, e-mail: altingul_97@bk.ru.

Kamarova N.S. – Sh. Yessenov Caspian University of Technologies and Engineering, Aktau, Kazakhstan, e-mail: nagbdu@mail.ru.

Abstract. This article presents an overview of works in the Kazakh language devoted to the study of the language of the press. This is a new topic. Of course, scientific works on the language of the press have already been written. But their descriptions and studies are not enough. This short article examines and weighs the first scientific works that studied the newspaper vocabulary, that is, the language of the press.

In this work, scientists N. Karasheva, S. Isaev, A. Aldasheva, B. Abylkasymov, B. Momynova, Sh. Mazhitaeva, G. Zhumasheva, etc. the research papers analyze how the print language was studied. We are talking about the fact that the language of the press is a written language, and new words that have entered our language enter the vocabulary through the press. It is scientifically proven that some of the linguistic phenomena that we use on this day are firmly entrenched in our literary language, were used in the periodical press, over time formed, normalized and entered the literary language.

It is important that all the wealth of the Kazakh people is preserved through newspapers and reaches us. So, on the pages of the newspaper "Kazakh" of the beginning of the XX century, much says that we can assess the level of development of the modern literary language.

It is especially characteristic that lexical and grammatical features in the system of development of our literary language can be considered by comparing them with the specifics of the modern literary language. Thus, we can clearly see what changes have taken place in the development of our literary language today.

Keywords: Kazakh press, periodicals, language of the press, lexical and grammatical features, literary language